

УДК 378.147:81'246

Ольга Дем'яненко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Миколаївського національного
університету імені В. О. Сухомлинського

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ КРОСКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті подано аналіз концептів «мовна особистість» і «вторинна мовна особистість», їх змістового визначення різними науковцями. Досліджується актуальність проблеми формування мовної особистості студентів мовних спеціальностей в умовах кроскультурної інтеграції та особливості педагогічного підходу до проблеми мовної особистості. Розглядаються соціокультурні вимоги до формування мовної особистості, а також проблема соціокультурної самоідентифікації мовної особистості.

Ключові слова: мовна особистість, вторинна мовна особистість, модель мовної особистості, студент мовної спеціальності, кроскультурна інтеграція, мовна свідомість та самосвідомість.

В статье представлен анализ концептов «языковая личность» и «вторичная языковая личность», их содержательного определения различными учеными. Исследуется актуальность проблемы формирования языковой личности студентов языковых специальностей в условиях кроскультурной интеграции и особенности педагогического подхода к проблеме языковой личности. Рассматриваются социокультурные требования к формированию языковой личности, а также проблема социокультурной самоидентификации языковой личности.

Ключевые слова: языковая личность, вторичная языковая личность, модель языковой личности, студент языковой специальности, кроскультурная интеграция, языковое сознание и самосознание.

The article focuses on the concept of «linguistic personality» and «secondary linguistic personality», their semantic definitions by various scientists. The relevance of the formation of a linguistic personality of language specialities' students in terms of cross-cultural integration and peculiarities of pedagogical approach to the problem of a linguistic personality are investigated. The sociocultural requirements to the formation of a linguistic personality and the sociocultural self-identification of a linguistic personality are considered.

Key words: linguistic personality, secondary linguistic personality, linguistic personality model, a student of language speciality, cross-cultural integration, language consciousness and self-consciousness.

Сучасні тенденції в гуманітарних науках дозволяють говорити про особистість в її найширшому значенні, пов'язаному з усіма сферами діяльності людини. У теорії мови та суміжних з нею дисциплінах центральне місце займає таке поняття, як «мовна особистість». За декілька останніх десятиліть словосполучення «мовна особистість» стає стрижневим філологічним поняттям, яке більшістю дослідників оцінюється як інтегративне. Інтерес до проблеми мовної особистості виріс у зв'язку з проведенням досліджень, присвячених вивченню особистості мовця в руслі таких мовознавчих дисциплін, як традиційна лінгвістика, лінгводидактика, психолінгвістика та соціолінгвістика. Так, мовна особистість є тією наскрізною ідеєю, яка пронизує всі аспекти вивчення мови, а отже, концепт «мовна особистість» є одним з найбільш значущих і основоположних в сучасній теорії та методиці навчання.

Слід зауважити, що інтерпретація цього поняття, теоретичні дослідження та практична реалізація не стоять на місці. Трансформація концепту пояснюється змінами тих вимог, які соціум пред'являє до системи освіти на кожному новому етапі свого розвитку. Сьогодні домінує комунікативно-діяльнісний аспект вивчення мовної особистості, оскільки основною метою мови є спілкування людей. Це спілкування протікає в різних обставинах, обумовлених фізичними, соціально-культурними та мовними чинниками. Щодо мовної особистості як лінгвістичного концепту слід виділяти різні її плани: ціннісний, пізнавальний і поведінковий.

Отже, вивчення мовної особистості як лінгвістичного феномена багатогранне: мовна особистість як лінгвофілософська проблема, вербально-семантичний аспект мовної особистості, рівні мови і проблеми структурування мовної особистості, комунікативно-прагматичний аспект формування мовної особистості та інше.

Шляхи формування мовної особистості майбутніх спеціалістів в Україні вже сьогодні закладено в низку концепцій розбудови мовної освіти такими вченими, як Н. Бондаренко, І. Гудзик, С. Єрмоленко, Л. Мацько та ін. Такі науковці, як Г. Богін, Ю. Караулов, В. Красних, О. Леонтьєв, В. Маслова, Л. Мацько, С. Сухих, В. Тарасун в своїх працях звертаються до дослідження наукового феномена «мовна особистість». Формування мовної особистості в полікультурному середовищі досліджують Л. Алімова, Ф. Бацевич, А. Богуш, Н. Бондаренко, О. Гукаленко, Г. Дмитрієв, Н. Миропольська та ін.

В дослідженнях з лінгводидактики спостерігається зростання інтересу до способів формування мовної особистості в умовах кроскультурної інтеграції, в процесі навчання рідної та іноземної мов. Як наголошує Ю. Караулов, «до тих пір, поки моделі навчання мови обмежуються рамками системного уявлення самої мови і не вторгаються в структуру особистості, мовної особистості, вони приречені залишатися чимось зовнішнім, чужим по відношенню до об'єкту навчання мови» [3, с. 4].

Для досліджень в області лінгводидактики та методики навчання

іноземних мов, спрямованих на вивчення можливостей формування мовної особистості в процесі навчання мов, важливими є роботи, присвячені структуруванню компонентів мовної особистості. Так, у дослідженнях Г. Богіна зроблені важливі висновки про особливості педагогічного підходу до проблеми мовної особистості. За словами науковця, «для педагогіки важливіше те, що мовна особистість закономірно розвивається від одного свого рівня до іншого, а також те, що результат цього розвитку може бути описаний в упорядкованій формі. Упорядкована форма є структурною формою, яка вміщується в якусь легко доступну для огляду модель. Ця модель повинна давати методисту знання про те, до яких мовних вчинків може бути готовий або підготовлений носій мови, що він може робити з мовою. Мовна особистість в даному випадку характеризується не стільки тим, що вона знає в мові, скільки тим, що вона може з мовою робити. З точки зору лінгводидактики, досить суттєво, на що здатний, до яких мовних навичок готовий носій мови». «Центральним поняттям лінгводидактики є мовна особистість – людина, яка розглядається з точки зору його готовності здійснювати мовні вчинки...» [1, с. 3–4].

Очевидно, що в даний час змінився мовний портрет середнього носія будь-якої сучасної мови. Оскільки ці зміни ніколи не закінчатся, аналіз мовної особистості ніколи не втратить своєї актуальності ні для теоретичної лінгвістики, ні для лінгводидактики. Використання мовною особистістю різних мовних підсистем обумовлено ситуацією спілкування. Мається на увазі розрізнення тими, хто навчається, різних мовних кодів, здатність перемикатися з одного коду на інший залежно від ситуацій спілкування, готовність користуватися різними підсистемами в межах досліджуваної мови, тобто явище диглосії, й обумовлення комбінаторики різних мовленнєвих особистостей в рамках даної мовної особистості [4].

Формування мовної особистості студентів мовних спеціальностей є актуальною проблемою, тому формування мовної особистості засобами вузівських дисциплін повинно здійснюватися у контексті цілісної системи навчання мов, єдиної мовної освіти, що передбачає наявність мовних універсалій і загальний понятійний термінологічний апарат. Мета навчання мов у вузі нерозривно пов'язана з використанням інтелектуальних умінь студентів мовних спеціальностей і розглядається в якості одного з оптимальних засобів досягнення цієї мети. Особистістю, носієм мовної культури майбутній фахівець стає тільки в результаті здійснення мовленнєвої діяльності, яка формує його свідомість і самосвідомість.

Так, В. Махінов доводить, що нові соціокультурні вимоги до мовної особистості формують її головну ознаку – наявність мовної свідомості й мовної самосвідомості. Поняття «мовно-національна свідомість» наближається до понять «мовна картина світу», «мовна поведінка», які визначаються комунікативною ситуацією, мовним і культурним статусом, соціальною належністю, статтю, віком, психічним типом, світоглядом та

іншими характеристиками мовної особистості. Погляд на світ, відображений у мові особистості, відображає її ціннісні та культурологічні орієнтації. Розходження між культурами обумовлені розходженнями в мовах.

Науковець обґрунтовує, що соціокультурна самоідентифікація мовної особистості є складним процесом самопізнання й набуття особистістю певної сукупності ознак (цінностей, норм, стереотипів поведінки, традиційних форм діяльності, ментальних характеристик). Використання в дослідженні системного, структурно-функціонального та соціально-психологічного підходів дозволяє розглядати соціокультурну самоідентифікацію мовної особистості як складне соціальне явище, елементом якого є лінгво-етнічна ідентифікація мовної особистості. Цю взаємодію простежено шляхом акцентуації мовного в особистості, а саму особистість проаналізовано як мовну особистість з імовірними її модифікаціями «етно-мовної особистості» та «культурно-мовної особистості» [5, с. 24].

Мета статті – розглянути шляхи формування мовної особистості майбутніх спеціалістів-філологів в умовах кроскультурної інтеграції.

На сучасному етапі стало актуальним твердження Н. Гальскової, що «результатом будь-якої мовної освіти повинна бути сформована мовна особистість, а результатом освіти в галузі іноземних мов – вторинна мовна особистість як показник здатності людини приймати повноцінну участь у міжкультурній комунікації» [2, с. 65].

Незважаючи на те, що термін «вторинна мовна особистість» достатньо широко зустрічається в сучасній науковій літературі з психолінгвістики, міжкультурної комунікації та лінгводидактики (О. Ворожбітова, Н. Гальскова, В. Карасик, О. Леонтович, Г. Єлізарова, І. Халєєва та ін.), теорія формування вторинної мовної особистості не має однозначних рішень. Концепт «вторинна мовна особистість» означає в широкому контексті мовну особистість, формування якої відбувається в процесі навчання іноземної мови, має різне трактування при більш вузькому розгляді в теорії та методиці навчання іноземних мов.

Лінгводидактичне тлумачення поняття «вторинна мовна особистість» було запропоновано І. Халєєвою, яка розглядає формування вторинної мовної особистості як одну з головних цілей навчання іноземної мови. На думку вченої, результатом оволодіння мовою є те, що мовна особистість набуває рис вторинної мовної особистості, здатної проникнути в «дух» досліджуваної мови, в «плоть» культури народу, з яким може здійснюватися міжкультурна комунікація [7].

І. Халєєва вважає, що описання моделі вторинної мовної особистості має здійснюватися з урахуванням тих процесів, які відбуваються в особистості в ході оволодіння нерідної для неї мови. Приймаючи в цілому трирівневу організацію мовної особистості, запропоновану Ю. Карауловим, І. Халєєва умовно ділить тезаурусну сферу на два взаємопов'язаних

і водночас автономних компоненти: тезаурус-1 і тезаурус-2. Мови відрізняються одна від одної своєю вербально-семантичною мережею, внаслідок чого їх носії розрізняються своїм тезаурусом-1. Існують відмінності й у тезаурусі-2. Формування тезауруса-2 пов'язане з розвитком уміння розпізнавати мотиви й установки особистості, що належить іншій спільноті, де діє інша система цінностей, норм і оцінок [8].

Так, подібний підхід до розуміння даного терміну представлений і в роботах О. Осіянової, яка вважає, що вторинна мовна особистість – це сукупність рис людини, що складається з оволодіння вербально-семантичним кодом виучуваної мови, тобто «мовної картини світу» носіїв цієї мови, і «глобальної» (концептуальної) картини світу, що дозволяє людині зрозуміти нову для неї соціальну дійсність [6, с. 191].

Таке трактування концепту «вторинна мовна особистість» розглядає це поняття лише на рівні мовного коду, що не дає уявлення про складність і багатоаспектність даного явища, пов'язаного, перш за все, з національним характером, національним менталітетом. Проблему національної приналежності мовної особистості порушував Ю. Караулов. Не використовуючи термін «вторинна мовна особистість», науковець підкреслює національний характер мовної особистості, говорить про правомірність трактування мовної особистості як «глибоко національного феномену» [3, с. 48].

Отже, мовна особистість формується на основі рідної мови, а розвивається, розширює свої мовно-культурні обрії шляхом засвоєння інших мов. Тільки функціонально багата мова-основа може надійно забезпечити засвоєння другої мови. Природно, що формування і виховання мовної особистості студентів мовних спеціальностей не може обійтися без опори на національну мову, на мовні ознаки національної культури. Адже тільки той, хто засвоює мовну культуру в усій її сукупності й багатогранності, здатен стати творцем мовних цінностей. Так, для повноцінного розвитку мовної особистості та формування її індивідуальності необхідна наявність стійких способів її подальших дій, що гарантують комфортну діяльність і взаємодію з навколишнім мовним і мовленнєвим середовищами. Подібно до того, як мовна особистість характеризується індивідуальним стилем спілкування, вторинна мовна особистість немислима без проявів індивідуального стилю іншомовного спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богин Г. И. Современная лингводидактика / Г. И. Богин. – Калинин : КГУ, 1980. – 61 с.
2. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика : учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 336 с.

3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
4. Клобукова Л. П. Структура языковой личности на разных этапах ее формирования / Л. П. Клобукова // Язык, сознание, коммуникация. – М. : Изд-во МГУ, 1997.
5. Махінов В. М. Теоретичні засади формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору (середина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. М. Махінов. – Луганськ, 2013. – 40 с.
6. Осиянова О. М. Языковая личность ХХІ века: проблемы и перспективы / О. М. Осиянова // Вестник ОГУ. – Оренбург : ОГУ, 2002. – Выпуск 6. – С. 191–193.
7. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчика) / И. И. Халеева. – М. : Высшая школа, 1989. – 240 с.
8. Халеева И. И. Вторичная языковая личность как реципиент инофонного текста / И. И. Халеева // Язык-система. Язык-текст. Язык-способность. – М., 1995.